

UMBERTO ECO'NUN "BEŞ AHLAK YAZISI" ADLI KİTABINDAN HAREKETLE YENİ BİNYIL'A ve HOŞGÖRÜ KAVRAMINA FELSEFİ BİR BAKIŞ

Güncel Önkal

Umberto Eco'nun "Beş Ahlak Yazısı" adlı deneme kitabı dilimize Kemal Atakay tarafından çevrilerek 1998 de yayınlandı.Üstünden bir yıl geçmiş olmasına rağmen bazı dergi ve gazetelerin kitap tanıtımı bölümlerinde bu kitabın tanıtım yazılarını görmek hala mümkün.İçerik bakımında daima gündemde olan ve çokca tartışılan bir konuya, etik'e ilişkin olması bunun başlıca sebebi sanırım.

Kitabın deneme türündeki beş yazısı dönüp dönüp okunabilecek güncelliği barındırıyor içinde.Ben kitabın tüm felsefesini öze içeren son özetleyici yazı üzerinde duracağım:

Eco öncelikle 2000 yılının büyüsunü sorguluyor.Ne olmuştur da 2000 sayısını duyduğumuzda şu kadar saat, şu kadar saniye kaldı diye kıvranırız; birşeyler elimizden geri gelmezcesine kayboluyormuş gibi boynumuzu bukeriz, "yeni bin yıl çok farklı olacak ben hazır mıyım?" diye kendimizi sorgularız.2000 yılı naiv olarak bir yandan bilgisayar programlarındaki muhtemel problemleri (dijital kaos) bir yandan da miladi bir "değişim"i imlemektedir.İşte, bunu olabildiğince olağandışı kılmak, abartmak, ticari hale getirmek Avrupa merkezli bir modeldir, Eco'ya göre...

Bu anlamda Avrupa sermaye kuruluşları, kurumları, eğitim ve hizmet sektörleri ile 2000 majestelerinin emrinde seri atılım ve değerlendirme projeleri üretilmektedir. Eco'nun örneğini verdiği bir çalışma var:Birkaç yıl önce Paris'te dünyanın her ülkesinden sanatçıları ve bilim adamlarını bir araya getiren *Evrensel Kültürler Akademisi*, tüzüğünde, gelecek bin yılda büyük bir kültürel karışımı olacağına işaret ediyor.

İfadeye göre; "Kültürler Karışımı" ile Avrupa'nın New York'a (bir arada yaşayan ve farklı mahallelerde farklı gelenekleri sürdürerek yalnızca ortak ma yetersizce kullanılan ingilizce ile birleşen bir çok kültürlülüğün yaşanması açısından) dönüşmesi içten bile değil.Bu anlamda göç (1) ciddi bir harekettir.Irkçılığın içinde eriyip gideceği bir potadır adeta.

Hoşgörü kavramını ise Eco, göç olayındaki farklılık tablosundan hareketle ele alıyor.Ben tam da bu noktada kavramı biraz daha felsefi açıdan irdelemek istiyorum:

1867-1963 yılları arasında yaşamış Fransız filozof **André Lalandé** (2) sorar, "*Kısa Gereçeli Pratik Ahlak*" adlı eserinde (3):

(?) Başkalarının görüş ve kanaatlerine karşı ne yapmalıyız?

(C) Hoşgörülü olmalıyız.Yani bizden farklı görüş ve düşüncede olanları, cahil veya kötü niyetli olarak bilmemeliyiz, onlara kendilerini açmaları için hürriyet tanımları, haklı yanlarını kabul etmeli, karşı koymadan onları dinlemeli, kendimizi onların yerine koymaya çalışmalı, akıllı ve dürüst insan olmaktan ayrılmaksızın karmaşık bir çok sorunlar üzerinde elbette farklı görüşler bulunabileceğini asla hatırdan çıkarmamalıyız.

Lalénde, başka bir soruya cevaben hemen tanımını tamamlıyor:

(?) Hoşgörü demek yanlış fikirlere karşı koymamak mı demek?

(C) Hayır, karşı fikirde olmak yanlış olduğuna inanılan düşünceleri tartışmak için hak, hatta bazı durumlar için ödevdir.

Voltaire (4) ise şöyle tanımlar tolerans (5) ı: "Nedir hoşgörü denen şey? İnsanlığın en güzel yönü. Hepimiz zayıflıklara, yanılırlara uğruşmuş birbirimizin budalalıklarını karşılıklı olarak hoşgörelim. Doğanın ilk yasasıdır bu."

O halde *hoşgörü* kavramı ve bu tanımlar çerçevesinde,
1. Farklı olan düşünme tarzlarının ve yaşam biçimlerinin varlığı,
2. Bunların paylaşılması gereksinimi ve özgürlük olanağından doğar.

Tolerans'ı problem olarak görmek, düşünce hürlüğüne yönelik tehlikenin tehdidini sezinlemek, eldeki hürlüklerden farklı yeni hürlükler kazanmak, alanı genişletmek bahis konusu olduğu yerde ortaya çıkar. (7)

İşte, Eco, *hoşgörünün yerini hoşgürsüzlüğe bıraktığı iki bariz biçim*den bahsediyor:
I) Kutsal metin yorumunda harfi harfine uymak ve Kitap'a olan güveni sarsmaya kalkan her eğitim ve biçimini hoşgörü zse reddetme biçimi olarak yorumbilimsel bir ilke *TEMELCİLİK*.
II) Dinsel ilkelere aynı zamanda siyasal yaşam modeli ve devlet yasalarının kaynağı haline gelmesini öngören dinsel ve siyasal bir konum olarak *BİRLEŞTİRMECİLİK*.

Hemen belirtmek gerekir ki, bu ikisi arasında göndermeler yapılabilir. Temelcilik genellikle tutuculuktur. Birleştirmecilik ise ilerici ve devrimci olabilir. Temelci olmayan birleştirmeci hareketler vardır: Dinsel ilkelere dayalı bir toplum fakat kutsal kitap yorumunda dayatmacı değil.

Temelcilik, birleştirmecilik ve ırkçılık gibi öğretiyi varsayan konumların dışında hoşgürsüzlük insan yapısında gelir, biyolojik kökeni vardır, diyor Eco. Örneğin çocukta farklı olana ve bilinmeyene yönelik bir hoşgürsüzlük vardır ve bu yavaş yavaş eğitilerek saygıya ve denetlemeye dönüşür.

Zira olayların daha önceden varolan bir temele de dayandığı iddia edilebilir. Örneğin, "Cadı Avı" olayının Antikçağ'dan beri (tanığı Horatius) varolması gibi.

Eco, bir derecelendirme yaparak en tehlikeli hoşgürsüzlüğün herhangi bir öğretiyi olmadığı için ortaya çıkan ilkel etkilere dayalı hoşgürsüzlük olduğunu savlıyor. Bunun rasyonel argümanlarla frenlenmesi, eleştirilmesi olanaksızdır. (bir ülkede bavulu çalınan kişinin o ülkenin insanlarına güvenmemeye başlaması) (8)

Bir de yoksul insanın hoşgürsüzlüğünden söz ediyor. Zengin kişi ırkçılığı öğretiyi olarak geliştirmiş, fakir kesim uygulamayı üretmiştir.

Hoşgörülemezlik kuramsallaştırma ve nesnel sorumluluğun söz konusu olmasıdır. Bu nedenle de etnik ve dinsel nedenler yüzünden birbirini vuran yetişkinlere hoşgörü yü öğretmek boşa yitirilmiş vakittir.

Bu bağlamda bir olanak verme ve iyimserlik tavrının karşıtı olarak, hoşgörünün-toleransın-göz yummanın karşıtı olarak, karşımıza "*bağnazlık*" kavramı çıkıyor. Bağnazlık, çoğunlukla dini ve siyasal alanda belli bir inanç, kanaat ya da ideolojiye tutkuyla bağlanma durumudur. Kişiyi bilgiziliğin, eğitimsizliğin, güçsüzlük, doyumsuzluk ve hoşgürsüzlüğün bir sonucu olarak belli bir fikir inanç ya da ideolojiye bağlanmaya iten durumdur. (9)

Burada "*dogmatizm*"den farkını ortaya koymak gerekir.Dogmatizm ise, bazı ilke ve öğretileri eleştirmeden benimseyen benimsediği ilkelere bazı yöntemlerle başka bir takım önermeler türeten anlayıştır (10).Zira dogmatizmde doğruyu verdiği ileri sürülen vahiye ilgili olarak soruşturma açılmaz.

Tarihine baktığımızda tolerans ilkesinin ilkin Romada Hristiyanlıkla (11) problematik hale geldiğini görüyoruz.Eski Yunan'da böyle bir problem ortaya çıkmadığına göre, burada toleransdan çok, "din ve vicdan hürlüğü"nden söz etmek daha doğrudur.Bunun sebeplerini Yunan dininin yapısında, devletle olan bağlantısında, sonra da genel kültürün toplum hayatındaki yeri ve rolünde aramak gerekir.

Nedir bu toleranslı toplum yapısının özellikleri? Bunları öğrenmek günümüzle birebir ve sınıksızca bağlantılıdır:

*Hiç bir kutsal yazının olmaması.Böylece hakikat iddiasında bulunan bir dinin duygu unsuruna dayalı olarak dogmacılık oluşturulmaması.

Bunun için elimizde Yunan mitolojisi var ama teolojisi yok

*Belli başlı çok-tanrı dinlerinin yanısıra kökçe varolan bir ulus dininin, mutlak anlamda "dini hayat" (12) ın bütün uğraşlarında tasarruf eden bir ruhban sınıfının daha doğrusu bir din adamlığı mesleğinin oluşturulmaması

Yurttaşın devlete bağlılığı belli bir dine bağlılığı gerektirmez.Devletin kendisi bireylerin din işlerine karışmadığı gibi, onları din kurumlarının baskısından, sonra din kurumlarının birbirlerinin baskısından korumakla yükümlüdür.Buna "devletin din karşısında yan tutmazlığı" (*neutralite*) diyoruz.Dinde hürlüğün gerçek olarak gerçekleşmesi buna bağlıdır.

O halde tolerans tam bir din ve vicdan hürlüğü ilkesi kabul görünceye kadar eksik, sınırlı ve geçici bir hürlük sağlar.

Bu bağlamda özce yurttaşın aynı zamanda dindaş olmasını gerektirmeyen bir din ve vicdan hürlüğünden ayrı olarak dinle devletin ayrılmadığı toplumlarda devletin din dışında kalan din ve inançlara bazı siyasi düşünce ya da zaruretlerdeb dolayı göz yumması olan tolerans'dan söz edebiliriz.(13)

Hem din hem de tümelci ideolojiler kendi dünya görüşlerine ve hayat anlayışlarına aykırı görüşlere göz yummazlar.Çünkü böyle bir göz yumma özlerine ve ereklerine aykırıdır.Bu bakımdan tolerans pratik kaygı ve ideallerin üstüne yükselebilmiş dolayısıyla hiçbir aşırı ve tekelci yaşama idealinin gelişmesine imkn bırakmayan toplum düzenlerinin tadabileceği bir lüktür.Çünkü Hristiyanlık gibi insanlığı manen, Komünizm gibi madden kurtarmak isteminden doğmuş fanatik sistemlerin ne başka sistemlere ne kendi içlerinde baş gösterecek aykırı görüşlere göz yumması kendi kendini inkardır.Aynı şekilde demokrasî, kökçe toleranssız ideolojilere yer vererek, tolerans göstererek intiharını hazırlar.Çünkü demokrasi kendine güvenli değildir.Buna bilgisizlik, fakirlik, sosyal eşitsizlik gibi faktörler eklenince propoganda ve fikir aşılama kolaylaşmaktadır. Zira demokrasi bu noktada cömertliktir.Bu da hakikatin ancak düşünme, dile getirme, yayma ve tartışma hürlüğü olan yerde belireceği inancındandır.

Buradan son olarak toleransın sınırı problemine geliyoruz.*Nereye kadar hoşgörmek?*

Toplum düzeni bağlamında ne kadar toleranslı olursa olsun hiçbir toplum düzeni dayandığı ana değerleri yıkmak isteyen bir sosyal öğretiye göz yumamaz.Batı kültürünün getirdiği deneyici, araştırmacı, eleştirici düşüncesinin yarattığı liberal insan ve toplum anlayışı uzlaşım üzerine kuruludur.

Bu noktada hürlük, ilkece bir insan hakkı, hem de sınırsız bir hak olarak düşünülebilir, ancak bu hak gerçekte, mutlak ölçüde bağışlanamayacağı için de daima sınırlı bir hak olmaya mahkumdur.Mutlak hürlük yoktur.Hürlüğün dereceleri vardır.Bir toplumda hürlüğe çizilecek sınırları o toplumun dini, ahlaki, siyasi kanı ve görüşleri belirler.

DİPNOTLAR ve Yararlanılan Kaynaklar:

(1)Eco, göçü ikiye ayırır; ki bu felsefi belirlenimden çok sosyolojiktir:

Dışarıdan Göç: Almanya'daki Türkler örneği...

-Sayı fazla ama geldikleri nüfusa göre önemsiz

-Siyasal olarak denetlenebilir, teşvik edilebilir, sınırlanabilir, benimsenebilir.

-Ülke geleneğine uyar.

*İç Göç:*Sömürgecilik sonrası yaşanan göçler örneği

-Olur ve denetlenemez

-Planlı, fasıllı veya kısmi olabilir, ülke geleneğini kökten değiştirir.

(2)Lalende de felsefenin esas noktasını değerlerin tenkitli analizidir.Bu felsefe zihni, ahlaki ve toplumsal gelişimin ana özelliğinin, benzerliklerin artışından bulunduğu sonucuna varır(M.Larousse s.782, cilt 7, 1990)

(3)Meb Yay, 1995-İst, çev: Doç.Dr.M.Ç. Değirmencioglu, s.34

(4)Felsefe Sözlüğü, A.Cevizci, s.535

François Marie Arouet Voltaire; Aydınlanmanın en önemli düşünürlerindedir.Bütün kötülüklerin kaynağı olan siyasi rejim türlerine, bağnazlıkların kaynağı olan dinlere ve insanlığı düş kırıklığını uğratmış metafiziğe karşı çıkmış bir deisttir.İnsanların din yoluyla baskı altında tutulmasına şiddetle karşı çıkmış ve Hristiyanlığı eleştirmiştir.Voltaire'e göre dinin egemen olduğu yerde ahlak da olmaz ve insana doğanın önerdiği amaçların bağımsızlığı düşüncesine aykırı düşünen hiç bir dinin değeri yoktur.

(5)Felsefe Sözlüğü, (dictionnaire philosophique) II, çev Lütü Ay, Meb Yay, 1995-İst, "tolerance", s.377

(6) Felsefe Sözlüğü, A.Cevizci, 1996-Ankara

(7) H.Batuhan, Batı'da Toleras Fikrinin Gelişmesi, s.6

(8) Bir sosyal psikoloji teorisi olarak tarafgirlik ve sosyal kognisyon...

(9) Felsefe Sözlüğü, A.Cevizci, s.64

(10) a.g.e s.152

(11) Batuhan, a.g.e:

"Hristiyanlık-Roma Kültür Dünyası Çatışması":

Hristiyanlık; anladığı hürlük kendinde tek yanlıdır.

Roma Kültür Dünyası ise; düşünme ve düşündüğünü dile getirmenin Hristiyanlıkca kısıtlanması, ulus kültürünün başka tanrılara inanmaya engel değil, ne de ulus dini bir başkasına düşmen gözüyle bakar. Hürlüğe değilse bile toleransa dayalıdır.

(12)

Dini inanış,

a-Tüm kültür çevresine manen hakim olma

b-Tüm duygu, düşünce ve aksiyon hayatını kendi dogmatik ilkelerine göre biçimlendirme.

(13) M.Larousse, c.3

Guido De Ruggiero, İtalyan felsefe tarihçisi (1888-1948): Çağının idealizminden yanadır. Liberalizmin demokrasi ve sosyalizmin gereklerine göre yenilenmesinde etkin rol oynamıştır. Eserleri: Avrupa Liberalizminin Tarihi, Felsefe Tarihi (13 cilt), 19. Yy. Filozofları